

Marija ZNIKA
Zavod za hrvatski jezik HFI, Zagreb

GRAMATIČKI PODACI U JEDNOJEZIČNOM RJEČNIKU

U radu se pokazuje povezanost gramatike i leksikografije na primjerima starijih i suvremenih hrvatskih gramatika i rječnika. Posebna se pozornost posvećuje obradi imenica s defektom u broju. Ukazuje se na potrebu da se napokon i u našu leksikografsku praksu unesu i neke dodatne odrednice kao što je npr. oznaka [\pm brojivo], koja može utjecati na mogućnost izbora između dvaju oblika pridjeva.

1. Rječnik i gramatika tijesno su povezani. Za baratanje nekim jezikom nužno je znati i *riječi* (obično popisane u rječnicima) i *pravila* (obično opisana i popisana u gramatikama) po kojima se te riječi slažu u rečenice. Tek pomoću rečenica¹ jezik postaje sredstvo razvijenije komunikacije.

I gramatika i rječnik jezik bi da uhvate u opis i učine ga konačnim. Jezik im obojma spretno izmiče: gramatika nikako da popiše sva pravila o slaganju riječi, a rječnik nikako da popiše sve riječi jer stalno nastaju nove. Nove potrebe nameću nužnost stvaranja novih riječi ili bogaćenja postojećih riječi novim značenjima. Zbog toga rječnik nužno u opisu kaska za jezičnom praksom: nove se riječi stvaraju brže nego što ih leksikografi mogu opisati. Rječnik i gramatika tako teže nedostižnom cilju: uhvatiti neuhvatljivo, obuhvatiti neobuhvatljivo, ukonačiti nekonačno. U toj borbi jezik traje. Koliko se više popis i propis približe svojem cilju, komunikacija postaje preciznijom i jasnijom.

2. Kratak djelomičan povijesni osvrt na odnos gramatike i rječnika.

I naši su stari leksikografi bili svjesni nužnosti istodobna znanja riječi i gramatičkih pravila po kojima se te riječi slažu u rečenicu. Stoga se u njihovim rječnicima često nalaze kratki gramatički opisi. Ti opisi, istina, nisu iscrpni, pa time ne obuhvaćaju sve upotrebne gramatičke nijanse, ali su dostatni za elementarnu komunikaciju. Takva se povezanost rječnika i gramatike može naći i u većine ovih, meni dostupnih autora:

¹ Komunikacija izoliranim riječima u funkciji rečenice tipa *Vatra! Poplava!* rubna su pojava s obzirom na potrebu i čestotu.

- Bartol Kašić, zasebna gramatika i rječnik,²
Juraj Habdelić, rječnik,³
Ardelio della Bella, rječnik s gramatikom,⁴
Ivan Belostenec, rječnik,⁵
Lovro Ljubušak, gramatika s dodatkom rječnika glagola i imenica,⁶
Toma Babić, gramatika s popisom riječi,⁷
Matija Antun Reljković, gramatika s rječnikom,⁸
Marijan Lanosović, gramatika s rječnikom,⁹
Josip Voltić, rječnik s gramatikom,¹⁰
Joakim Stulić, rječnik,¹¹
Šime Starčević, gramatika,¹²
Ivan Mažuranić–Josip Užarević, rječnik s gramatikom,¹³
Vjekoslav Babukić, gramatika,¹⁴
Franjo Marija Appendini, gramatika,¹⁵
Bogoslav Šulek, Rječnik znanstvenoga nazivlja.¹⁶

Kasniji su radovi ili posebni gramatički opisi ili zasebni rječnici.

2.1. Kakve gramatičke podatke nalazimao uz obrađene riječi u našim poznatim rječnicima?

Bartol Kašić u svojem rukopisnom rječniku¹⁷ daje, u načelu, genitiv singulara imenice, a zatim oznaku roda. Ponegdje su genitiv i oznaka roda izostali, kao npr. u natuknici *bezakonje*.

Juraj Habdelić u Dictionaru uglavnom ne daje ni genitivne nastavke imenica

- ² Bartol Kašić. *Institutionum linguae illyricae*. Rim 1604. i *Hrvatsko-talijanski rječnik s konverzacijskim priručnikom*. Zagreb 1990.
³ Juraj Habdelić. *Dictionar, ili reči slovenske...* Graz 1670.
⁴ Ardelio della Bella. *Dizionario italiano-latino-illirico*. Venecija 1728. prvo dubrovačko izdanje 1785.
⁵ Ivan Belostenec. *Gazophylacium seu latino-illyricorum onomatum aerarium...* Zagreb 1740.
⁶ Lovro Ljubušak. *Grammatica latino-illyrica*. Venecija 1742.
⁷ Toma Babić. *Prima grammaticae institutio*. Venecija 1745.
⁸ Matija Antun Reljković. *Nova slavonska i nimačka gramatika*. Zagreb 1767.
⁹ Marijan Lanosović. *Neue Einleitung zur slavonischen Sprache*. Osijek 1778. i drugo izdanje 1795.
¹⁰ Josip Voltić. *Ričoslovník*. Beč 1803.
¹¹ Joakim Stulić. *Rječosložje*. Dubrovnik 1806.
¹² Šime Starčević. *Nova ričoslovnica ilirska*. Trst 1812.
¹³ Ivan Mažuranić–Josip Užarević. *Deutsch-illirisches Wörterbuch*. Zagreb 1842.
¹⁴ Vjekoslav Babukić. *Slovnica ilirska*. Zagreb 1854.
¹⁵ Franjo Marija Appendini. *Grammatica della lingua illirica*. Dubrovnik 1808. 4. izdanje 1850.
¹⁶ Bogoslav Šulek. *Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenoga nazivlja*. Zagreb 1974–75.
¹⁷ Bartol Kašić. *Hrvatsko-talijanski rječnik s konverzacijskim priručnikom*. Zagreb 1990.

ni oznake njihova roda, a Ivan Belostenec u drugom, hrvatsko-latinskom dijelu *Gazophylacija*¹⁸ ne navodi uz imenice ni rod ni genitiv.

Marijan Lanosović navodi uz imenice pokaznu zamjenicu u pripadnom rodu (*ovi čovik*) i zatim nastavak genitiva singulara imenice. Isto je postupio i u drugom izdanju svoje gramatike.¹⁹

Bogoslav Šulek u svojem *Rječniku znanstvenoga nazivlja*²⁰ ne navodi nikakve gramatičke podatke uz hrvatske natuknice.

I Broz-Ivekovićev *Rječnik*,²¹ premda iz ovoga stoljeća, ima samo oznaku roda imenice. Nema genitivnoga nastaka, a ni naznaka upotrebe imenica samo u singularu.

Vladimir Mažuranić daje u *Prinosima*²² oznaku roda uz imenice.

Đuro Daničić, obrađujući slovo A u velikom Akademijinu rječniku,²³ ispisuje iza imenice cio genitiv, a zatim navodi oznaku roda.

U Rječniku hrvatskosrpskoga jezika MH²⁴ navodi se uz imenice samo oznaka roda. Imenice koje se upotrebljavaju samo u pluralu u novom značenju stoje kao samostalne natuknice (npr. *babica*, ž. i *babice* ž. mn.). Za imenice s nepostojećim *a* daje se genitiv (*badnjonosac*, *-sca*).

Vladimir Anić u svojem *Hrvatskom rječniku*²⁵ navodi uz imenice samo oznaku roda, a uz one s alternacijom osnove uglavnom navodi cijele alternirane osnove u nom. mn. i gen. mn. (*doplatak*, *doplaci*, *doplataka*). Obrada glagolske natuknice bitno je obogaćena oznakom padeža dopune uz taj glagol.

3. Gledišta o statusu gramatičkih kategorija različita su. Neki autori govore samo o jednoj od tih triju gramatičkih kategorija kao o gramatičkoj kategoriji, npr. o rodu.²⁶ Za druge je upravo rod leksičko-gramatička kategorija.²⁷ Nekima su²⁸ i rod, broj i padež formalne gramatičke kategorije imenica. Ima autora²⁹ koji sma-

18 Juraj Habdelić, *Dictionar...*; Ivan Belostenec, *Gazophylacium...*

19 Marijan Lanosović, *Neue Einleitung...* i drugo izdanje: *Einleitung zur slavischen Sprachlehre*.

20 Bogoslav Šulek, *Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenoga nazivlja*.

21 F. Iveković i I. Broz, *Rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb 1901.

22 Vladimir Mažuranić, *Prinosi za hrvatski pravno-povijesni rječnik*, Zagreb 1908-1922.

23 *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, JAZU, Zagreb 1880-1882.

24 Zagreb i Novi Sad 1967.

25 Novi Liber, Zagreb 1991.

26 Vladimir Anić, Rod i spol u srpskohrvatskom jeziku: razgraničenje, *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*, br. 13, Beograd 1984, str. 5-15.

27 Lili Laškova, Iz tipologije kategorije roda u srpskohrvatskom i bugarskom književnom jeziku, *Naučni sastanak...* br. 13, str. 97-103.

28 Hanna Dalewska-Greń i Kazimierz Feleszko, Mjesto brojeva u određivanju gramatičkoga roda i broja u srpskohrvatskom i poljskom jeziku, *Naučni sastanak...*, br. 13, str. 29-40.

29 Josip Silić, Sintagmatski i paradigmatski karakter gramatičkih morfema, *Naučni sastanak...*, br. 13, str. 105-113.

traju da su rod i broj podložni leksičkoj semantici. Ako se rod i broj ne mogu izraziti gramatičkim sredstvima, izražavaju se leksički (tip: *čovjek* — *ljudi*, *konj* — *kobila* i sl.). Prema mišljenju tih autora kategorija padeža ima gramatički karakter, a roda i broja gramatičko-leksički karakter. Neki pak autori³⁰ promatraju kategoriju broja u realizaciji kao gramatičko-semantičku cjelinu. Za druge autore³¹ gramatičke su kategorije konstituenti koji imaju svoje atribute i predikate. Nekoliko autora³² govori o rodu kao o inherentnom obilježju imenice, a broj i padež neinherentna su obilježja: padež ovisi o sintaktičkom sastavu rečenica, a broj je konstitutivno uvjetovana gramatička kategorija čija realizacija počiva na konkretnoj komunikativnoj situaciji.

Kako god gledali na status roda, broja i padeža, ne može se osporiti da su one u našem jeziku relevantne kategorije.

3.1. Bez obzira na status gramatičkih kategorija, čini se da je od navedenih podataka uz natuknicu najnužnija i najmanje upitna oznaka roda. Bez znanja roda imenice ne može se u našem jeziku ispravno izabirati među njezinim paradigmatskim oblicima, ni dobro izabrati jedan od tih oblika koji se onda sam ili s odredbom (prijedložnom ili atributskom) može uvrstiti u svaku od sintaktičkih funkcija. Ipak ostaje još nejasnoća. Promotrimo li gramatičku oznaku *m* uz imenicu *čovjek*, ona je nesumnjivo točna u leksikografskoj obradi. Međutim, takva je odredba roda te imenice s drugog, upotrebnog aspekta, barem u jednom tipu uporabe, u generičkoj³³ uporabi, posve upitna. Pojasnit ćemo problem na primjerima:

I slijepac je čovjek.

I žena je čovjek. čovjek = 'ljudsko biće'

I dijete je čovjek.

Imenica *čovjek* ne odnosi se ovdje na mušku jedinku, kao u leksikografskoj obradi, već označuje 'ljudsko biće', općenito i oponirana je životinji ili stvari. Ništa se ne mijenja i ako se u subjektu umjesto imenice uvrsti zamjenica, osim što se ta generičnost, čini mi se, osjeća još jače:

I on je čovjek.

I ona je čovjek.

I ono je čovjek.

U takvoj porabi oznaka *m* upućuje samo na tip morfološke paradigme, a ne i na

³⁰ Radmila Dorđević, Kategorija broja u imenica u engleskom i srpskohrvatskom jeziku, *Naučni sastanak...*, br. 13, str. 139-159.

³¹ Miro Barjamović, Broj imenice i pojam presupozicije u morfologiji, *Naučni sastanak...*, br. 13, str. 177-184.

³² Henning Mørk, Pojam broja i njegov jezički obim, *Naučni sastanak...*, br. 13, str. 269-274; Mladen Mihailović, Transformacija brisanja identičnih elemenata i rod i broj u srpskohrvatskom jeziku, *Naučni sastanak...*, br. 13, str. 221-225.

³³ Milka Ivić, Srpskohrvatske rečenice s predikatom čije je leksičko jezgro imenica ili zamenica u nominativu, *Lingvistički ogledi*, Beograd 1983, str. 96.

stvarni spol jedinke za koju stoji pojam *čovjek*. Tip morfološke paradigme, a ne i stvarni spol, određuje se i leksikografskom obradom imenicama *varalica*, *kukavica* i sl. koje su po tipu morfološke paradigme ženskoga roda, a mogu se isto tako odnositi na sva tri roda, premda se najčešće ne odnose na srednji rod:

I slijepac je varalica.

I žena je varalica. = 'osoba koja vara'

I dijete je varalica.

Slična je i konstrukcija s morfološki nesumnjivim tipom paradigme:

I slijepac je prevarant.

I žena je prevarant. (uz moguće *prevarantica*)

I dijete je prevarant.

za što je moguće tvorbena preoblika: 'osoba koja prevari'.

3.2. Primjeri pokazuju da bi odredba riječi prema njihovim upotrebama bila komunikacijski primjerenija, ali bi takav opis bio teže izvodiv jer je mnogo teže, ako ne i nemoguće, popisati najčešće upotrebe imenica, koje bi morale biti obrađene u nekom rječniku. Primjeri isto tako pokazuju da se ne može staviti znak jednakosti između *gramatičkog roda* (koji upućuje na tip morfološke paradigme) i *zbiljskoga spola* imenice označene pojmom. Po tome su dosadašnje gramatičke oznake ponekad i dvoznačne i zbunjujuće, pa ih valja uzimati uvjetno. Tek znanjem jezika može se riješiti nedoumica je li *varalica* f. ženska osoba ili i ženska osoba i još štogod. Što ona stvarno jest, pokazuje kontekst.

Leksikografi su do sada uglavnom detektirali generičku upotrebu imenica (bez posebne oznake za nju) i obrađivali je kao jedno od značenja negenerički upotrijebljene imenice.³⁴

3.3. Uzme li se pri obradi imenica u obzir njihova upotreba, valjalo bi razmisliti i o drugačijoj obradi riječi *čovjek*, npr. uz jedno od njezinih značenja valjalo bi staviti oznaku *gener.*, ili koju sličnu, i tako upozoriti da se u toj upotrebi jednim oblikom izriču, paradigmatski, oznake svih triju rodova. U uputama uz imenice s oznakom *gener.* bilo bi onda nužno reći da tu oznaka *m.*, *f.* ili *n.* označuje samo tip morfološke paradigme, ali ne i zbiljski prirodni spol. Može označavati, ali i ne mora, vidjeli smo to na primjerima.

4. Jedan od problema kojemu se relativno kasno našlo rješenje i primijenilo u leksikografskoj praksi jest i problem imenica koje imaju ograničenja ili u tvorbi singulara ili u tvorbi plurala, tj. onih koje se ne mogu upotrebljavati u oba broja jer

³⁴ Tako u *Rječniku hrvatskosrpskoga jezika MH* nalazimo pod l. 'živo biće koje misli, govori i raspolaže sposobnošću da stvara oruđa i da se njima služi u procesu društvenoga rada'. U Aničevu *Rječniku hrvatskoga jezika* nalazimo pod riječju *čovjek* pod l. 'živo biće sposobno da prima obavijesti izražene riječima ili zakovima i da na njih odgovara'. Isti autor uz riječ *varalica* stavlja oznaku *m.* i *ž.* i tumači je kao 'ono što vara'. Uz riječ *prevarant* oznaka je *m.*, uz dodatak da je »Ž. spol prevarantica/prevarantkinja«.

imaju *defekt u izražavanju broja*.

Analizirajući leksikografsku obradu u suvremenim slavenskim i nekim neslavenskim jezicima, naišli smo na različite leksikografske opise takvih imenica.

4.1. Osvrnut ćemo se ukratko na suvremenu leksikografsku praksu u slavenskim jezicima.

U rječniku ruskoga jezika³⁵ navodi se uz imenice genitiv singulara i zatim oznaka roda. Za imenice koje su nebrojive ili se upotrebljavaju samo u jednini ili samo u množini takva je oznaka stavljena između genitiva i oznake roda. To je, koliko znamo, prvo označavanje nemogućnosti upotrebe plurala ili nemogućnosti upotrebe singulara nekih imenica. Primjeri: *безграничност*, samo sg.; *беспорядок* 1. samo sg., 2. samo pl.

U Priručnom češkom rječniku³⁶ daje se genitiv singulara i oznaka roda imenica. Nema naznaka o ograničenjima na singularnu ili pluralnu upotrebu imenice.

U Rječniku suvremenoga bugarskoga jezika³⁷ navodi se uz imenice oznaka roda, a uz nejednakosložne i množina. Uz pojedina značenja nekih imenica navodi se da imaju samo jedninu (primjer imenica 'vrijeme').

I u Rječniku poljskoga jezika³⁸ nalazimo, uz oznaku roda i deklinacijskoga uzorka, i podatak – oznaku za nemogućnost pluralne tvorbe, primjer: *bezbrzežność*.

Ukrajinski i bjeloruski rječnici³⁹ nemaju nikakvih naznaka o ograničenju upotrebe u pluralu ili singularu.

Uz rječnik makedonskoga jezika⁴⁰ nema dodane gramatike. Iza natuknice slijedi samo oznaka roda imenice (*безгрешност* f., *женственост* f.). Nema uputa o brojivosti i nebrojivosti imenica. Imenica *време* 'prilike u atmosferi', koja se inače uzima kao singularna, bez plurala (npr. u *Rečniku SANU*), donosi se ovdje kao posebna natuknica, kao *време*₂.

Rječnik slovenskoga književnog jezika⁴¹ ima kratku gramatiku ispred rječnika. Iza imenica slijedi samo genitivni nastavak pa zatim oznaka roda. Nema naznaka o brojivosti imenica.

Rječnik srpskohrvatskoga jezika⁴² daje genitivni nastavak samo uz imenice koje imaju nepravilnosti u deklinaciji, a zatim slijedi oznaka roda. U uputama za korištenje rječnikom nema naznaka za brojivost i nebrojivost imenica. Međutim, u obradi riječi 'vrijeme' daje se iza natuknice *време* 1. samo jd. i onda slijede dva

³⁵ *Tolkovyj slovar' russkogo jazyka*. Moskva 1935, presnimljeno izdanje iz 1947.

³⁶ *Průční slovník jazyka českého*. Prag 1935-1937.

³⁷ *Rečnik na svremeniija bulgarski knižoven ezik*. Sofija 1955.

³⁸ *Słownik języka polskiego*. Warszawa 1958.

³⁹ *Slovník ukrajinskoi movi*. Kijev 1970; *Tlumačal'ny slovník belaruskaj movy*. Minsk 1977.

⁴⁰ *Rečnik na makedonskiot jazik so srpskohrvatski tolkuvanja*. Skopje 1961-1966.

⁴¹ *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana 1970-1991.

⁴² *Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika*. knj. 1-13, Beograd 1959-1988. Primjer iz knj. 3, Beograd 1965.

značenja na koje se ta oznaka odnosi: vrijeme u filozofskom smislu i vrijeme koje znači trajanje onoga što se zbiva i što se može izmjeriti satima, danima...

4.2. Leksikografska praksa u suvremenomu engleskom i njemačkom jeziku.

Oxfordski rječnik za napredne učenike⁴³ daje oznaku roda uz imenicu, a zatim, ako je potrebno, stoji i oznaka koja upućuje na status imenice s obzirom na brojnost ili nebrojnost ili i brojnost i nebrojnost:

timber n. 1. /U/ wood prepared for use in building...

3. /C/ large piece of shaped wood;

time n. 1. /U/ all the days of the past, present, and future...

6. /U and C/ point of period of time...

U Grimmovu se rječniku njemačkoga jezika⁴⁴ daje samo oznaka roda, a u Mayerovu⁴⁵ ni to. U oba rječnika nema nikakvih naznaka o ograničenjima na sg. ili pl.

U Wahrigovu njemačkom rječniku⁴⁶ navodi se u uputama da su neke imenice u nekim značenjima brojive, a u nekima nisu. Neke su običnije u jednini, a druge u množini. To se onda u obradi i provodi, npr.:

Ätzung (f. 20)

Slijede značenja od kojih je prvo nebrojivo 'jetkanje', a drugo brojivo 'slika izrađena jetkanjem'. Nebrojive su i imenice *Barmherzigkeit*, *Bedürftigkeit* i dr.

Dudenov univerzalni rječnik njemačkoga jezika⁴⁷ donosi član uz imenice i time pokazuje njihov rod. Slijedi podatak o sredstvima za tvorbu plurala, a uz pojedinačna značenja navode se eventualna ograničenja pri upotrebi singulara ili plurala dotične imenice (*Ausfuhr*, die /o. Pl./ = bez pl.)

Priručni rječnik njemačkoga jezika⁴⁸ inovirao je obradu i glagola, i pridjeva i posebno imenica. Uz glagole daju se uz pojedina značenja podaci o objekatskoj dopuni. Pridjevi (i prilozii) dijele se na one koji dolaze samo u atributivnoj ili samo u predikativnoj funkciji ili u obje. Uz imenice se, odmah iza nastavka gen. sg. i(li) pl. navodi zatim oznaka kojom se određuje status imenice s obzirom na mogućnost pluralne tvorbe, npr:

das Bleigehalt /o. Pl./ = /bez plurala/

der Blick (e)s, e /o. Pl./ = /bez plurala/

Augen... /vorw. Sg./ = /pretežno sg./

5. Iz navedene leksikografske prakse razabire se da je problem imenica defektnih

⁴³ A. S. Hornby, E. V. Gatenby, H. Wakefield, *The Advanced Learner's Dictionary of Current English*, London 1948, 2. izdanje 1963, 16. otisak 1972. - Oznaka /U/ znači *uncount* 'nebrojivo', a /C/ *count* 'brojivo'.

⁴⁴ Jacob und Wilhelm Grimm, *Deutsches Wörterbuch*, Leipzig 1854.

⁴⁵ Mayers, *Konversations-Lexikon*, Leipzig 1885.

⁴⁶ Gerhard Wahrig, *Deutsches Wörterbuch*, München 1975, jubilarno izdanje 1991.

⁴⁷ Duden, *Universalwörterbuch der deutschen Sprache*, 2., prerađeno izdanje, 1989.

⁴⁸ *Handwörterbuch der deutschen Gegenwartssprache*, Berlin 1984.

u izražavanju gramatičke kategorije bio relativno rano praktično riješen u ruskom jeziku u kojemu je, kao i u hrvatskom jeziku, padežna paradigma razvedena, a gramatičke se oznake kategorije broja dobro čuvaju i u većine imenica izražavaju prikladnim morfemima.

Suvremena bi leksikološka literatura morala leksikografskoj praksi dati takve kriterije za opis kategorije broja u imenica da se mogu valjano opisati imenice koje imaju singularnu upotrebu, a po pripadnosti svojem tipu morfološke paradigme mogu tvoriti plural, kao što je npr. imenica *izvoz*, te za opis pluralnih značenja onih imenica koje se inače upotrebljavaju u singularu.

5. Oznaka [\pm brojivo], koju uz imenice navode neki od spomenutih rječnika, ima po našem sudu utjecaja na izbor ispravnoga pridjevskoga oblika, a time i na izbor ispravne morfološke paradigme pridjeva u funkciji atributa uz takve imenice.⁴⁹ Držimo da bi tu oznaku bilo dobro uvesti i u našu leksikografsku praksu. Preliminarna istraživanja pokazuju da bi se po tom obilježju mogle izdvojiti neke grupe imenica, koje, budući nebrojive, nemaju uobičajen ni plural, premda tome nema morfoloških zapreka. Zapreke su semantičke naravi: sama imenica, koja je izraz određenoga pojma što stoji za neki referent,⁵⁰ nije brojiva jer nije moguće istim pojmom obuhvatiti više entiteta. Budući da ih nema više, ne može se nekom oznakom upućivati na jedan od njih i time ga određivati. Invarijantnim semantičkim obilježjima⁵¹ moguće je stoga odrediti tek jedan entitet. Kako ta obilježja ne ovise o kontekstu, već su inherentna svakomu pojmu i po njima se on prepoznaje, ne pružaju ona govorniku mogućnost izbora. Ona se moraju naučiti i znati da bi se moglo ispravno baratati jezikom. Uzmimo za primjer imenicu *trgovina*. Od nje bi se posve normalno mogao načiniti pluralni oblik: *trgovine*, ali se zbog semantičkih razloga ne tvori.⁵² Tek varijantna obilježja imenice *trgovina*, od kojih su najčešća ona izraziva pridjevima: *vanjska*, *unutrašnja*, *međunarodna* i dr. kojima se označuju različite vrste, različiti javni oblici pojma *trgovina*, omogućuju izbor između više varijantnih obilježja, tj. između više vrsta *trgovine*, i po tome stvaraju pretpostavku za upotrebu određenoga oblika pridjeva:

⁴⁹ M. Znika, *Određenost i brojivost*, *Rasprave Zavoda za hrvatski jezik*, knj. 18, Zagreb 1992, str. 267-283.

Određenost se ne izražava na razini same imenice, nego na razini imeničke grupe. Ona se u hrvatskom jeziku djelomično izražava gramatičkim sredstvima (određenim i neodređenim oblicima pridjeva), za razliku od poljskoga jezika, u kojemu se izražava leksičkim sredstvima. O tome usp. rad Hanne Dalewske-Greń i Kazimierza Feleszka, *Mesto brojeva u određivanju roda i broja u srpskohrvatskom i poljskom jeziku*, *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*, Beograd 1984, br. 13, str. 29-40. Opozicija određeno : neodređeno postoji i u jezicima koji nemaju člana, ali je u njima mogo slabije i nepotpunije izražena, drži Ivan Klajn (rad: *O funkciji i prirodi zamenica*, biblioteka JF, n. s., knj. 7, Beograd 1985, str. 91).

⁵⁰ Poznati Ogden-Richardsonov trokut.

⁵¹ Za te nazive usp. i rad naveden pod br. 48.

⁵² Ne misli se na značenje riječi *trgovina* 'zgrada u kojoj se trguje'.

Postoje vanjska i unutrašnja trgovina. (Kakva trgovina?)

Hrvatska posebno želi unaprijediti vanjsku trgovinu. (Koju od spomenutih?)

Za razliku od riječi tipa trgovina ima niz riječi kojih pojmovi obuhvaćaju odmah više entiteta između kojih se može birati. Pluralnost je tu već sadržana u samomu pojmu. Primjer je za to riječ stol. Izbor je uz tu riječ posebno velik na razini varijantnih obilježja gdje se stolovi mogu međusobno razlikovati po boji, građi, namjeni, izvedbi, stilu i sl.

6.1. Usporedba s nekim poznatijim jezicima pokazuje da se u njima obilježje [- brojivo] navodi u leksikografskoj obradi imenica,⁵³ a većinom se uzima i u gramatičkim opisima tih jezika. Držimo da bi to obilježje moralo naći svoje mjesto i u našoj leksikografskoj praksi. Tome bi trebala prethoditi istraživanja kojima bi se utvrdili razredi imenica s obilježjem [- brojivo], i ta bi se oznaka onda uvodila kao obilježena jer je iznimna i ograničuje upotrebu. Oznaku [+brojivo] ne bi bilo potrebno navoditi uz imenice (što nije nebrojivo, to je sve brojivo) jer ona je obična, neobilježena, budući da ništa ne ograničuje i ne izuzima. Uz imenice s oznakom [+brojivo] izbor određenoga ili neodređenoga oblika ovisi samo o volji govornika i o onome što se u određenoj prilici želi reći.

6.2. Stavljanje obilježja [- brojivo], prvenstveno uz imenice, nije u nas, koliko znam, do sada sustavno istraženo, pa je to jedna od važnijih zadaća, nužna kao podloga suvremenoj leksikografskoj obradi hrvatskoga jezika.

7. Jedan od problema pri leksikografskoj obradi imenica jest i navođenje podataka o nastanku imenica (i općenito pitanje količine podataka koji se navode uz natuknicu). velikom Akademijinu rječniku navodi se uz oznaku roda nekih imenica i oznaka njihova postanja. No, ni tu praksa, vidjet ćemo, nije jedinstvena. Tako nalazimo: *podoravanje* n. nom. verb.; *pobjedilac* m. nom. ag. prema glagolu pobijediti (obradio: T. Maretić), ali i: *baratanje*, n. commercium, negotium, conversatio, isporodi baratati; *čekač*, *čekača*, m. exspectans; *čekalac*, *čekaoca*, m. exspectans (obradio: Đ Daničić). U suvremenom jednojezičnom rječniku podatke toga tipa ne smatramo jednako bitnima kao oznaku tipa morfološke paradigme. Za nas je bitno da nešto jest imenica, da funkcionira kao imenica, a kako je i od čega je postalo imenicom, mislimo da je nevažno. Važno je znati značenje i morfološku paradigmu, kao i eventualna ograničenja u upotrebi.⁵⁴

8. Na osnovi izloženoga možemo zaključiti ovo: nužan je zadatak leksikologije odrediti tip i namjenu rječnika, pa onda tome prilagoditi i tip leksikografske ob-

⁵³ Spomenuti engleski, njemački i ruski rječnici.

⁵⁴ Oznake tipa *n. nom. verb.* imaju smisla samo onda ako se uz takve imenice ne daje odmah značenje, nego ako se upućuje na glagol od kojega su postale. Ali previše upućivanja nije praktično. Tako u AR nalazimo: *habernjača*, f. vidi *habernik*, a pod *habernik*, *habernika* vidi *glasnik* c), a to je »preneseno na top što se meće na glas, ili drugijem načinom što razglašuje, proglašuje« i nema veze s osobom. Osoba je obradena pod b).

rade. Ako se prednost bude davala leksiku kao upotrebnoj činjenici, bit će nužno u pojedini leksikografski članak uz pojedina značenja imenica unositi i oznaku za obilježje [- brojivo]. A da bi se to moglo učiniti, nužno je iznaći valjane kriterije za utvrđivanje statusa imenica s obzirom na brojivost ili nebrojivost.

Valjalo bi razmisliti i o uvođenju u leksikografski opis još nekih oznaka imenica, koje bi olakšale njihovu upotrebu. Jedna je od takvih oznaka i oznaka za generičku upotrebu imenica (primjer: *varalica*).

Ako se riječi u rječnicima budu i dalje opisivale uglavnom bez obzira na upotrebu (n a m j e n u), predložena i druga rješenja i dalje će izostajati iz naše leksikografske prakse.

DIE GRAMMATISCHEN ANGABEN IN EINEM EINSPRACHIGEN WÖRTERBUCH

Zusammenfassung

Im Artikel werden die grammatischen Angaben in kroatischen älteren und zeitgenössischen lexikographischen Praxis analysiert. Diese Praxis wird mit der Praxis in anderen slavischen Sprachen verglichen: Man weist auf die Notwendigkeit hin, dass auch in unsere lexikographische Praxis, besonders bei der Beschreibung von Substantiven oder bei Beschreibung von einiger Bedeutungen der mehrdeutigen Substantive einige grammatischen Angaben eingeschlossen werden, die vom Standpunkt des Benutzers des Wörterbuchs aus nötig sind. Die mangelhafte Beschreibung wird besonders beim Gebrauch von Substantiven, die die gewissen Unregelmässigkeiten im Bezug auf die Bildung oder den Gebrauch von Plural- oder Singularformen aufweisen, bemerkbar. Man hebt hervor, da die lexikographische Praxis mehr vom Standpunkt des Benutzers des Wörterbuchs aus bestimmt werden soll.